

Auksė Noreikaitė
Vytauto Didžiojo universiteto
etnologijos doktorantė

Latvijos lietuvių etninio tapatumo raiška XXI a. pradžioje

Pagal Etninės kultūros globos tarybos vykdomą programą

„Etninės kultūros tęstinumas ir kaitos tyrimai“

Sutarties numeris SA-5.

Kaunas,

2017

Įvadas

Palyginus Latvijos 2000 ir 2011 metų gyventojų surašymo duomenis matyti, jog per dešimtmetį lietuvių skaičius stipriai sumažėjo: 2000 m. čia gyveno 33 430 lietuvių tautybės asmenys¹, o 2011 m. jau tik 24 479². Viena vertus tokie skaičiai neturėtų stebinti, nes etnologai, tyrinėję Latvijos lietuvius XX a. II pusėje fiksavo ženklus jaunosios kartos asimiliacijos procesus, konstatuota, kad jaunimas stengiasi kuo mažiau deklaruoti savosios etninės kultūros savitumą (Šaknys 2001), o 1991 m. pasikeitusi politinė situacija sudarė prielaidas lietuvių poreikiui integruotis ne tik į latvių tautybę, bet ir Latvijos tautą (Merkienė 2001).

Tačiau pavyko rasti naujausius duomenis, kuriuos 2017 m. liepos 1 d. paskelbė Latvijos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos Pilietybės ir migracijos reikalų valdyba. Šie duomenys rodo padidėjusį lietuvių tautybės gyventojų skaičių – 26 290. Iš jų 17 224 yra Latvijos Respublikos piliečiai, 5865 turi Latvijos Respublikos nepiliečio statusą, o 3200 kitos priklausomybės.³

Norint išsiaiškinti tokį skaičiaus kitimą reiktų atlikti daug išsamesnę analizę, o šie duomenys tik parodo, kad nuolatiniai Latvijos lietuvių etninio tapatumo tyrimai yra labai reikalingi.

Šio tyrimo tikslas – ištirti kaip formuojasi ir reiškiasi Latvijos lietuvių etninis tapatumas XXI a. pradžioje bei pateikti rekomendacijas, kurios padėtų stiprinti ir išlaikyti lietuviškąją tapatybę bei tradicijas.

Tikslui pasiekti išsikelti šie uždaviniai: 1. ištirti Liepojos, Bauskės ir Daugpilio apylinkėse gyvenančių lietuvių etninio individualaus ir bendruomeninio tapatumo raišką XXI a.

¹ Latvijos Respublikos centrinė statistikos valdybos Latvijos 2000 metų gyventojų surašymo rezultatai, Statistikos duomenų rinkinys, Ryga, 2002, p. 13, Prieiga internetu:

http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/latvijas_2000_gada_tautas_skaitisanas_rezultati.pdf [Žiūrėta 2017 09 11]

² Centrinės statistikos valdybos Latvijos 2011 m. gyventojų surašymo rezultatai, Ryga, 2016, p. 108, prieiga internetu:

http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/publikacijas/2015/Nr%2012%20Latvijas%202011.gada%20Tautas%20skaitisanas%20rezultati_Results%20of%20the%202011%20Population%20and%20housing%20census%20in%20Latvia%20%2815_00%29_LV_EN.pdf [Žiūrėta 2017 09 11]

³ Pagal Latvijos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos Pilietybės ir migracijos reikalų valdybos 2017 07 01 duomenis. Prieiga internetu:

http://www.pmlp.gov.lv/lv/assets/documents/ledzivotaju%20re%C4%A3istrs/010717/ISVN_Latvija_pec_TTB_VPD.pdf [Žiūrėta 2017 09 11]

pradžioje bei atlikti jų poreikių analizę; 2. Ištirti Liepojos, Bauskės ir Daugpilio valstybės ir savivaldybės įstaigų darbuotojų, kitų reikšmingų organizacijų bei atskirų gyventojų požiūrį į Latvijos lietuvius, lietuvišką kultūrą bei jų galimybes prisidėti puoselėjant lietuviškąją, o kartu ir baltiškąją tapatybę; 3. atskleisti lietuviybės Latvijoje išsaugojimo problemas ir pateikti galimus jų sprendimo būdus.

Tyrimo metodologija. Duomenys buvo rinkti taikant etnografinio lauko tyrimo metodologiją – atlikti pusiau struktūruoti išsamūs interviu pagal autorės parengtą klausimyną, laisvo pobūdžio pokalbiai, stebėjimas, fotografavimas bei filmavimas, organizacijų internetinė apklausa, Latvijos spaudos analizė. Surinkti duomenys apdoroti aprašomuoju, analitiniu, istoriniu-lyginamuoju, interpretaciniu metodais.

Keliant tyrimo tikslus bei uždavinius buvo atsižvelgta į tai, kad XXI a. pradžioje Lietuvai ir Latvijai tapus Europos Sąjungos ir Šengeno zonos narėmis pagyvėjo lietuvių ir latvių įstaigų bendradarbiavimas per europinius bei kitus projektus, aktyviai bendrauja dalis pasienio mokyklų. Todėl pasirodė aktualu ištirti dabartinę lietuvių tapatybės situaciją Latvijos pasienio vietovėse, kuriose nėra lietuviškų švietimo įstaigų, tačiau dar kažkiek veikia *lietuvių* kultūrinės organizacijos, galinčios tęsti lietuviškosios etninės kultūros puoselėjimo ar gaivinimo darbus. Tyrimui buvo pasirinkti 3 Latvijos miestai, kuriuose veikia Latvijos lietuvių kultūrinės draugijos, o taip pat kitos aplinkinės kaimiškos vietovės, nes dvi draugijos deklaruoja, jog siekia suvienyti ne tik savo mieste, bet ir jo apylinkėse gyvenančius lietuvius. Pasirinktos vietovės atstovauja 3 Latvijos istorinius-etnografinius regionus.

Įvairiose Lietuvos ir Latvijos vietose buvo apklausti 34 pateikėjai save laikantys lietuviais arba bent iš dalies save priskiriantys šiai etninei grupei. Šių pateikėjų amžius svyravo nuo 25 iki 82 metų. Pateikėjams nebuvo taikomas griežtas tautybės kriterijus, aktualu buvo apklausti ir mišrių šeimų atstovus, kurie jau nebelaiko savęs lietuviais, taip pat norint sužinoti platesnį konkrečios vietovės socialinį kontekstą buvo apklausinėjami ir latviai, siekiant išsiaiškinti jų požiūrį į lietuvius, kuris gali parodyti ten gyvenančių lietuvių komforto būklę. Todėl dar buvo apklausti 22 latviai nuo 28 iki 92 metų, kurie turėjo ir tebeturi glaudžius kontaktus su lietuviais.

Kadangi jau ne pirmus metus tenka atlikti lauko tyrimus Lietuvos ir Latvijos pasienyje, pastebėta, kad Latvijos pusėje kaimiškose vietovėse tokius tyrimus atlikti darosi vis sudėtingiau. Jau kelis metus šios pusės gyventojai kenčia nuo žemės ūkio technikos vagysčių, kurias

dažniausiai vykdo Lietuvos lietuviai. Ūkininkams turtą saugoti padeda palaidi šunys, todėl iš anksto nesusitarus su pateikėju, į namus galima ir nepatekti. Taigi ieškant pateikėjų buvo pasitelktos asmeninės pažintys, įdėti skelbimai į Facebook puslapį.⁴ Tokiu būdu, iš anksto susitarus, su pateikėjais turėta daugiau laiko, todėl buvo atlikti išsamūs interviu pagal autorės sudarytą klausimyną, tačiau pasitaikė ir atsitiktinių pateikėjų bei trumpesnės trukmės pokalbių. Miestuose pateikėjų paieška buvo kiek sudėtingesnė. Pateikėjų buvo bandoma ieškoti pirmiausia per ten veikiančių lietuvių draugijų atstovus. Reikia pažymėti, kad miesto gyventojai pasirodė labiau užimti įvairiais darbais, šiek tiek trukdė ir tyrimo laikas – vasaros metas, kada tiek pateikėjai kažkur keliauja, tiek pas juos lankosi svečiai. Dalis sutiktų pateikėjų atsisakė kalbėti dėl to, kad jiems yra skaudu prisiminti savo praeitį ar net dėl to gali pablogėti sveikata. Kitu atveju, pas Daugpilio lietuvių draugiją, atvykau nelabai tinkamu laiku – prieš labai intensyvią pasiruošimą renginiams bei persikėlimą į naujas patalpas. Dėl riboto šio tyrimo laiko bei lėšų pas šią draugiją antrą kartą nebevykau. Tad iš viso buvo apklausta 13 lietuvių priklausančių draugijoms – 7 Liepojos lietuvių kultūros draugijos „Rūta“ nariai, 4 – iš Bauskės lietuvių kultūros draugijos „Astra“ bei 2 Daugpilio lietuvių kultūros draugijos „Rasa“ nariai.

Siekiant atlikti kuo išsamesnius interviu, įgauti didesnę pasitikėjimą ir tokiu būdu paliesti jautresnes pateikėjų gyvenimo detales, jiems buvo nurodyta, jog tai anoniminis tyrimas ir jų pavardės viešai nebus publikuojamos. Todėl dėl etinių priežasčių šiame darbe nurodyta tik pateikėjo lytis bei gimimo metai. Surinkta medžiaga saugoma asmeniniame tyrėjos archyve.

Latvijos lietuvių etninio tapatumo tyrinėjimai. Latvijos lietuvių etninio tapatumo tyrimai Lietuvos etnologų išsamiausiai buvo atlikti XX a. paskutiniajame dešimtmetyje ir pačioje XXI a. pradžioje (Merkienė, Paukštytė-Šaknienė, Savoniakaitė, Šaknys 2005). Tyrimai apėmė daugiausia rytų ir pietvakarių Latvijos vietas, buvo pastebėti reikšmingi asimiliacijos ir akultūracijos procesai, bet rasta dar nemažai lietuvių tradicinei kultūrai būdingų ženklų, ypač pas vyresniosios kartos pateikėjus – kalendorinių bei šeimos švenčių papročių, tekstilės savitumas.

Pažymėtina, kad pietvakarių Latvijos lietuvių jaunimo situaciją 1990-1999 m. tyręs etnologas Žilvytis Šaknys pastebėjo, kad čia lietuvių etninis identitetas kiek silpnesnis dvasinės kultūros aspektu. Mokslininkas taip pat akcentavo, kad Latvijos lietuviai susidūrė su daugeliu

⁴ Už įvairialypę pagalbą atliekant tyrimą esu dėkinga būriui savo draugų bei jų draugams ir pažįstamiems. Taip pat visiems pateikėjams, kurie man skyrė savo brangų laiką.

problemų po sovietmečio, kada atsiradus sienos kontrolei susilpnėjo ryšiai su Lietuva (Šaknys: 2000).

Etnologė Vida Savoniakaitė akcentavo XX-XXI amžių sandūroje šiuolaikiškėjančios visuomenės svarbą, kurioje darosi vis sudėtingiau apibrėžti etninius identitetus, nes „aiškiausiai laiko save lietuviais ir apibrėžia savo lietuviškas etnines ribas“ pirmoji emigrantų karta (Savoniakaitė 2001: 226).

Vienas naujesnių darbų – kultūros antropologės Rūtos Muktupavelos XXI a. pr. Saldus apylinkių lietuvių tyrimas. Mokslininkė padarė išvadą, jog šiame krašte etninio tapatumo klausimai XXI a. pr. lietuviams nėra labai reikšmingi, jiems aktualesnės materialinės vertybės – darbas ir pinigai (Muktupāvela 2012).

Latvių etnologės Ilzės Boldanės latvių etninių stereotipų tyrimas apie šalia gyvenančias tautas parodė, kad lietuviai Latvijoje nėra laikomi svetimais dėl savo lojalumo Latvijos valstybei, gerų kalbinių įgūdžių bei panašaus požiūrio į gyvenimą (Boldāne 2011).

Latvijos lietuvių bendruomeninis etnis tapatumas: draugijų reikšmė

Vienas svarbiausių užsienyje gyvenančių etninių grupių savasties puoselėjimo būdų yra dalyvavimas draugijų veikloje. Bendra veikla leidžia pasijausti vienu iš tokių pat *savų* asmenų bei suteikia drąsos būti savimi. Daliai žmonių šis psichologinis momentas, kad aš toks nesu vienas, yra labai svarbus, todėl natūraliai aplinkoje yra ieškoma panašių į save. Tyrimo metu pastebėta, kad vieniems žmonėms užtenka savos lietuviškos šeimos/giminės, o kitiems reikalinga platesnė *savų* bendruomenė.

Liepojos, Bauskės ir Daugpilio lietuvių kultūros draugijos vienija tik nedidelę dalį ten gyvenančių lietuvių. Vienos draugijos atstovė šią situaciją aiškino taip: *Kiti nelanko, ateina kartais aplankyti, nu, jų maišytos šeimos [...] todėl yra labai sudėtinga psichologinė atmosfera šeimose [...] ir, be to, latvių kalba reikalinga mūsų vaikams ir anūkams ir mes, nu, nepajėgūs duot daugiakalbystę jiems, tokiam mieste [...], kur dauguma kalba rusų kalboj. [...] Tai yra labai sudėtinga psichologiškai* (moteris, g. 1939).

Liepojos draugija turi 20 narių, Daugpilio 17 narių, o Bauskės draugijos veikloje dalyvauja 10-12 lietuvių. Tačiau šios draugijos yra gana aktyvios, pastebimos tiek Latvijos, tiek Lietuvos kultūrinėje erdvėje, tiesa, reiktų paminėti, kad beveik vien per koncertinę veiklą. Šių

draugijų nariai drauge yra ir folklorinių ansamblių nariai, todėl pagrindinė šių organizacijų veikla yra intensyvios repeticijos bei koncertai. Šalia to dar yra švenčiami narių gimtadieniai, vardadieniai, kalendorinės bei valstybinės šventės, kuriose svarbią vietą taip pat užima lietuviška daina bei kalba.

Reikia pastebėti, kad tirtose draugijose didžioji dalis lietuvių yra sukūrę mišrias šeimas, kuriose retai vartojama lietuvių kalba, todėl draugija yra bene vienintelė ir labai svarbi vieta, kuri padeda puoselėti šią kalbą. Pavyzdžiui, viena pateikėja, kurios šeimoje vartojama rusų kalba pasakojo, jog jai labai svarbu nepamiršti lietuvių kalbos ir būtent dėl šios priežasties net išgirdusi žmones gatvėje kalbant lietuviškai, būtinai prieina pasikalbėti (moteris, g. 1944 m.).

Tokia gana tikslinga bendra veikla konsoliduoja Latvijos lietuvių bendruomenės narius, padeda neužmiršti lietuvių kalbos ir dainų. Tiek bendravimas su kitais panašiais žmonėmis, tiek pats dainavimas ar šokis ypač veikia kaip psichologinė terapija pensininkams, vienišioms žmonėms. Tą iliustruoja vienos pateikėjos pasakojimas: *Dainavau aš iš vaikystės su broliu. Mano brolio gražus balsas buvo. Jis buvo baigęs mokyklą, mokėjo natas, gražiai labai dainavo ir aš su broliu visada dainavau, pakol jis žuvo, 51 metas buvo. Aš dešimt metų burnos neatidariau po brolio, labai labai buvo skaudu... Vot nenorėjau nė dainuoti... Praėjo 10 metų, tada vot vyras mirė, du metai praėjo, vot tada aš atėjau čia dainuoti (moteris, g. 1938 m.).*

Dalyvavimas draugijos, o kartu ir ansamblio veikloje Latvijos lietuviams suteikia galimybę keliauti po Lietuvą, pažinti jos kultūrą. Tiek Liepojos, tiek Bauskės ir Daugpilio lietuvių ansambliams netrūksta kvietimų koncertuoti tiek Lietuvoje, tiek ir Latvijoje, apsirengę tautiniais drabužiais jie nuolat puošia savo miestų šventes.

Svarbu tai, kad kiekvienas ansamblis turi užmezgęs gerus santykius su netolimais kaimynais iš kitapus sienos, todėl nuolatinis bendravimas su Lietuvos lietuviais taip pat padeda puoselėti gimtąją kalbą, sužinoti įvairias Lietuvos naujienas, mėgautis lietuvišku maistu.

Kadangi Lietuvos latvių draugijose yra nemažai narių sukūrusių mišrias šeimas, Liepojos bei Daugpilio draugijos aktyviai bendradarbiauja su kitų Latvijos tautinių mažumų bendrijomis, kartu organizuoja renginius. Savo repertuaruose ansambliai turi ne tik lietuvių, bet ir kitų tautų dainų. Tokiu būdu Latvijos lietuviai ne tik puoselėja savo daugialypes tapatybes, tačiau prisideda formuojant savo miestų daugiakultūrę ir tolerantišką aplinką.

Įdomu tai, kad ir draugijų nariai ne visi yra grynakraujai lietuviai, pavyzdžiui, Liepojos ir Bauskės draugijose yra lietuvių iš mišrių lietuvių ir latvių šeimų, Daugpilio lietuvių veikloje

aktyviai dalyvauja iš Lietuvos kilę sentikiai: [...] *draugijoj dar yra, pavyzdžiui, nelietuviai, a staravierai, gimę Lietuvoj, bet geri žmonės, kaip jie myli Lietuvą [...] ateina čionai, kalba, [...] yra tokie, vot labai sąžiningi žmonės, kurie Lietuvą atstovauja kažkaip taip, ateina ir dainuoja. Tegul biški ne taip kalba, žodį ištaria* (moteris, g. 1944 m.).

Taigi galima teigti, kad visų trijų tirtų miestų lietuvių draugijos vienija būtent tuos žmones, kuriems patinka dainuoti ir šokti, todėl kiti čia nesuranda savo vietos. Pavyzdžiui, vienas kalbintas pateikėjas iš draugijos išėjo būtent dėl to, kad nemokėjęs nei šokti, nei dainuoti.

Reikia pastebėti, kad viena svarbesnių problemų, kuri trukdo plėstis draugijoms tai retkarčiais patiriamos vidinės krizės, kurios ypač pasireiškia vienybės stoka, kurią lydi labai žmogiškos problemos – charakterių skirtumai, nesusikalbėjimas, apkaltos, pagarbos vienas kitam trūkumas, asmeninės antipatijos ir pan. Todėl laikui bėgant dalis narių išeina, kiti ateina, pasitaiko, kad kai kurios problemos pasiekia net Latvijos žiniasklaidą. Turbūt ne veltui vienos draugijos vadovė kaip esminį visus vienijantį dalyką paminėjo būtent panašius narių charakterius. Žinoma, natūralu, kad kuo daugiau narių, tuo daugiau skirtingų nuomonių ir charakterių, tačiau tai ne vien Latvijos lietuvių problemos, jos būdingos ir kitoms užsienio lietuvių bendruomenėms. Šiuo atveju, turbūt, labiausiai padėtų autoritetingas vadovas, turintis gerus grupės organizavimo įgūdžius.

Taip pat reiktų paminėti, kad būtent siauras šių tirtų draugijų veiklos profilis joms sukelia panašias problemas: mažas narių skaičius, didžioji jų dalis pensininkai, veikloje nedalyvauja jaunimas. Kita tokių problemų priežastis galėtų būti nepakankamas draugijų veiklos viešinimas. Išskirti būtų galima liepojiškius, kurių aktyvus vidurinėsios kartos atstovas įamžina draugijos gyvenimo momentus bei jais dalinasi Facebook socialiniame tinkle, turi sukūręs būtent Liepojos lietuvių draugijos profilį.⁵ Apie Bauskės ir Daugpilio lietuvių veiklą daugiausia galima sužinoti iš nedidelių straipsnių Latvijos regioniniuose laikraščiuose. Reikia pastebėti, kad net kai kurie kalbinti Latvijos lietuviai nieko nebuvo girdėję apie netoli jų veikiančias draugijas: *Sąžiningai sakant, niekada nesu apie tai domėjęsis. [...] Ne, mane tai kažkaip ne visai domina* (vyras, g. 1972 m.).

Žinoma, norint plėsti draugijų veiklas reikia lėšų, o jų dažnai trūksta, nes reikia pasirūpinti buitinėmis problemomis. Pavyzdžiui, Liepojos lietuvių bendruomenė atgavo istorinį

⁵ Liepojos lietuvių kultūros draugijos „Rūta“ Facebook profilis, administruoja Kazimieras Zonys: <https://www.facebook.com/ruta.liepajalietuviesubiedriba?fref=ts>

prieškarinį pastatą, tačiau jį išlaikyti finansiškai yra labai sunku, pastatui reikalingas kapitalinis remontas. Spręsdama šią sudėtingą situaciją vadovė surado nuomininkus, kurie ėmėsi ir remonto darbų. Daugpilio lietuvių bendruomenės namus iš dalies padeda išlaikyti Lietuvos Respublikos ambasada, tačiau buvusį konsulato pastatą Lietuvos valstybė ketina parduoti. Bauskės lietuviai gali rinktis savivaldybės skirtose patalpose, tačiau jiems ten nepatogios sąlygos, todėl renkasi vienos narės namuose. Trūksta lėšų ir kitoms kultūrinėms veikloms, tačiau veiklūs vadovai jų prasimano dalyvaudami įvairiuose projektuose.

Reikia pastebėti, kad draugijų nariams trūksta aiškumo, kodėl vieni Latvijos lietuviai sulaukia Lietuvos valstybės paramos, o kiti ne. Pavyzdžiui, vieniems buvo finansuota kelionė į Lietuvos dainų šventę, o kitiems ne. Dėl to jaučiamas didelis nusivylimas Lietuvos valstybe bei jos institucijomis ar apskritai Lietuvos valdžia ir dalis Latvijos lietuvių jau yra praradę viltis sulaukti kokios nors paramos iš Tėvynės, nes pasitaikė atvejų, kai ji visiškai nereagavo į Latvijos lietuvių prašymus. Tačiau vienos draugijos narė išsakė priešingą požiūrį, kad jie, Latvijos lietuviai, patys turėtų padėti Lietuvai, o ne iš jos ko nors reikalauti.

Nors nedidelis Latvijos lietuvių kultūros draugijų narių skaičius rodo, kad bendruomeninis etninio tapatumo palaikymo būdas yra svarbus ne visiems lietuviams, tačiau tokių draugijų reikalingumas neabejotinas. Jos ne tik padeda išlaikyti bent nedidelės dalies lietuvių etninį tapatumą, bet ir populiarina lietuvišką kultūrą visoje Latvijoje. Todėl reiktų rasti būdų, kaip padėti šioms draugijoms vykdyti platesnę veiklą bei, kaip sudominti kitus Latvijos lietuvius bendruomenine lietuviška kultūrine veikla.

Latvijos lietuvių individualaus etninio tapatumo raiška

Kaip jau minėjome, ne visiems Latvijos lietuviams yra svarbu priklausyti lietuviškai draugijai, nes ir be to kai kurie jų jaučiasi tikrais lietuviais. Anot pateikėjų lietuvių apibrėžia jo kilmė (*šaknys, kraujas, protėviai*), lietuvių kalba, dainos, taip pat mentalitetas, maistas (*maiste lietuvis*).

Siekiant atskleisti Latvijos lietuvių individualaus tapatumo raišką dėl apimties stokos analizei pasirinksiame tik kelis aspektus – lietuvių kalbos vartojimo reikšmę, švenčių reikšmę bei Latvijos lietuvių savęs bei kito suvokimą per ribų braižymą. Taip pat atkreipsime dėmesį į kultūrinės aplinkos įtaką.

Lietuvių kalbos reikšmė

Anot kai kurių pateikėjų, vienas svarbiausių etninio tapatumo ženklų yra gebėjimas kalbėti lietuvių kalba, tačiau pasitaikė ir tokių pateikėjų, kurie save bent iš dalies priskyrė lietuvių tautai, tačiau jau nekalbėjo lietuviškai.

Lauko tyrimo metu 9 pateikėjai teigė, jog nori kalbėtis latvių kalba, nes lietuviškai jau yra sunku ir šios kalbos beveik nebevartoja. Kiti apskritai vaikystėje ją girdėdavo tik retkarčiais: *Šeimoje kalbėjome latviškai, bet jeigu ateidavo koks giminaitis, kad mes vaikai nesuprastume tų didelių pokalbių, kaip sakoma, nekištume nosies, kur nereikia, jie tarpusavy kalbėjosi lietuviškai, kad mes nesuprastume, kaip sako. Bet taip, jei lėtai kalba, tą mintį, branduolį aš iš lėto suprantu* (vyras, g. 1972 m.).

Likę pateikėjai kalbėjo lietuvių kalba, dažniausiai tarmiškai, tačiau kai kurie vartodavo daug rusiškų žodžių ar net kurį laiką pereidavo į rusų kalbą, tuo tarpu kiti gausiai vartojo latviškų žodžių, kas parodo, kokioje kultūrinėje erdvėje, rusakalbėje ar latviškoje, pateikėjai daugiau gyvena. Reikia pastebėti, kad rusakalbėje kultūrinėje aplinkoje daugiau gyvena miestų lietuviai, o latviškoje – kaimų.

Tyrimo metu buvo svarbu išsiaiškinti, kokia kalba dominuoja šeimoje. 8 pateikėjai nurodė, kad šiuo metu šeimoje vartoja lietuvių kalbą. Pusė jų šneka lietuviškai, nes sutuoktinis taip pat yra lietuvis, kiti kalba pramaišiu su latvių kalba, nes jų kitatautis sutuoktinis moka šią kalbą. Vienas jaunosios kartos pateikėjas tikslingai savo gimtąja kalba šneka su savo vaikais.

Įdomu pastebėti, kad nemažai pateikėjų tiek sukūrė mišrias, tiek vientautes šeimas teigė, jog su vaikais šnekėjosi latviškai, nenorėdami jų apsunkinti: *Apsiženijom ir sakēm, kad daba mūsu vaka aug latviška, ka nebūtų taip sunku kap mums* (moteris, g. 1963 m.). Tikėtina, kad daugelį tėvų veikė sovietmečiu įsigalėjęs požiūris, jog dvikalbystė ar daugiakalbystė sunkina vaiko raidą ir, apskritai, yra psichinis sutrikimas.

Dalis pateikėjų prisipažino, kad sulaukė priekaištų iš savo vaikų, jog jų neišmokė lietuviškai: *Ji, ji lietuviškai supranta. Nu ji man sako, kodėl tu mane neišmokinai lietuvių kalbą [juokiasi].* (moteris, g. 1938 m.). Tačiau kiti tėvų požiūrį į kalbas vertina labai natūraliai ir neturi jiems priekaištų: *Bet mums nebuvo reikalo, tėvai nelaikė, kad būtų reikalas išmokinti savo gimtosios kalbos* (moteris, g. 1966 m.); Treti pasakojo istorijas apie tai, kaip jų vaikai patys

savanoriškai išmoko lietuviškai, dažnai žiūrėdami lietuvišką televiziją ar net radę antrąją pusę iš Lietuvos.

Pasitaikė ir tokių atvejų, kai didelė meilė latvių kalbai, Latvijos lietuvių vaikus nuvedė prie didžiulės meilės Lietuvai ir lietuvių kalbai: *Ji nekalbėjo, ji vaikystėje nežinojo. Nu, sakysim, tai, kad mes gyvenome Latvijoje, mes buvome tipiška latvių šeima ir... Nors motina jau galėtų kažką išmokyti, pamokyti taip? Nu, kaip ir nesikankinome, taip... [juokiasi] Bet jai kitkas buvo artima – latvių kalba. Ji išėjo į filologiją. Filologijoje studijavo, jai reikėjo išmolti lietuvių kalbą. Tai, kad mes turime giminių ir Lietuvoje, jai buvo tas visiškai... Ji labai greitai įsisavino. Ji savo vyrą irgi mokina lietuviškai kalbėti. [...] Jis latvis, taip (moteris, g. 1962 m.).* Įdomu tai, kad net trijų kalbintų pateikėjų dukros baigė Baltų filologijos studijas Rygoje ir visų jų tėvai namuose nevartojo lietuvių kalbos arba labai retai.

Šie minėti pavyzdžiai puikus pavyzdys, kad ne visada reikalingas tikslingas griežtas patriotinis auklėjimas ar spaudimas priimti vieną ar kitą kultūrą. Daug vertingesnis savaiminis savęs ieškojimo kelias. Šiais laikais, kai žmonės vis dažniau ieško savo savasties, kuria bei perkuria savo tapatumus, tikėtina, kad ateityje vis daugiau Latvijos lietuvių susidomės savo lietuviškąja tapatybe. Tam tik tereikia sudaryti palankias sąlygas. Todėl buvo aktualu pasižiūrėti ir į platesnę pateikėjų supančią kalbinę aplinką, t. y. televiziją, radiją bei spaudą, kuri gali padėti formuoti įvaizdį apie Lietuvą ir jos žmones.

Taigi televizija yra gana svarbus Latvijos lietuvių ryšys su Lietuva, kuri padeda neužmiršti, o kai kam net išmolti lietuvių kalbą. Reikia pasakyti, kad šiame skaitmeniniame amžiuje ne visi Latvijos lietuviai turi galimybę matyti lietuvišką televiziją, nes ne visi Latvijos operatoriai į savo siūlomus TV paketus įtraukia lietuviškus kanalus. Žinoma, kiekvienas gali pasirinkti paketą su lietuviškais kanalais, tačiau viskas dažnai dar labai priklauso nuo siūlomos kainos. Iš apklaustų pateikėjų 13 nuolat žiūri lietuviškas programas. Vienas pateikėjas televiziją stebi internetu. Mėgstamiausios pateikėjų laidos – *Žinios /Panorama, Duokim garo, 24 valandos, Sveikinimų koncertas*, humoristinės laidos, taip pat filmai ar serialai.

Per lietuvišką televiziją girdimos ne tik Lietuvos kultūrinės ir politinės naujienos, bet nemažiau aktualūs yra reklaminiai pranešimai. Tiek lietuvius, tiek latvius domina skelbiamos akcijos Lietuvos prekybos centruose į kuriuos vėliau važiuojama apsipirkti. Todėl Lietuvos valstybei turėtų būti itin aktualu, kad lietuviškos programos bei su jomis transliuojama reklama pasiektų ir kaimynines šalis.

Savo ruožtu ne taip seniai Lietuvos televizijos programas galėjo stebėti visi gyvenantys Lietuvos ir Latvijos pasienio vietovėse. Įdomu tai, kad būtent per televiziją kai kurių Latvijos lietuvių palikuonys susidomėjo lietuvių kalba. Per animacinius ir meninius filmus lietuvių kalbą įsisavindavo net latvių jaunuoliai iš grynų latviškų šeimų, kuriuos teko sutikti Rytų Latvijoje lauko tyrimo metu. Net ir vyresniosios kartos latviai teigė, kad lietuviškos programos yra įdomesnės nei latviškos. Įdomu tai, kad latviams taip pat patinka ir lietuvių mėgstama laida *Duokim garo*. Rytų Latvijoje latviai katalikai domisi transliuojamomis lietuviškomis šventomis mišiomis, nes jos esą gražesnės.

Kiek kitokia situacija yra su Lietuvos radijo stotimis, kurias Latvijos lietuviai, ypač gyvenantys pasienio vietovėse girdi geriau nei Latvijos radiją. Tačiau radijas pateikėjų tarpe buvo mažiau populiarus, jo klausosi 5 lietuviai.

Jeigu dar prieš dvidešimt metų Latvijos lietuvius sunkiai galėjo pasiekti lietuviška spauda (Šaknys 2000: 37), šiandien šią problemą puikiai išsprendė internetas. Žinoma, vyresniosios kartos žmonės ypač iš kaimiškų vietovių dar mažai naudojami internetu, tačiau pensininkų, aktyvių interneto vartotojų teko sutikti ir tyrimo metu. Nemažai sutiktų Latvijos lietuvių buvo socialinio tinklo Facebook vartotojai. Šis puslapis jiems tarnauja tiek kaip įvairių žinių šaltinis, ir latviškų, ir lietuviškų, tiek kaip bendravimo priemonė ne tik su draugais, bet ir su giminėmis iš Lietuvos.

3 pateikėjai teigė, kad skaito lietuviškus laikraščius, žurnalus, kuriuos parsiveža iš Lietuvos, nes ten dažnai lankosi. Spauda tiek perkama, tiek senesnius numerius atiduoda giminaičiams.

Taigi XXI a. pradžioje lietuviškos žiniasklaidos prieinamumas nėra blogas, tačiau tobulintinas, ypač televizijos prieinamumas, kas ypač pagelbėtų neužmiršti lietuvių kalbos, o kitiems tokiu būdu būtų sudarytos sąlygos ją išmokti.

Etninis tapatumas ir švenčių reikšmė

Tyrimus pasienyje atlikusi etnologė V. Savoniakaitė teigė, kad antroji lietuvių emigrantų karta, gimusi Lietuvoje ir Latvijoje XX a. antrojoje pusėje žinojo „mažiau lietuviškų papročių, ypač Vakarų Latvijos pasienyje“ (Savoniakaitė, 2001: 223). Mūsų tyrimo atveju lietuviai taip pat sunkiai galėjo išskirti lietuviškus švenčių papročius arba akcentuodavo, kad tiek latvių, tiek

lietuvių švenčių papročiai mažai skiriasi arba nesiskiria. Žinoma, svarbiausiomis savo šeimos šventėmis beveik visi vardijo Kalėdas ir Velykas, išskyrus vieną pateikėją, kuri teigė, jog jų šeimoje švenčiamos pagoniškos šventės – saulėgrįžos bei lygiadieniai. Nemažai lietuvių, kaip svarbią šventę minėjo Jonines, kurios švenčiamos pagal latviškas tradicijas, kai kurie savo vaikus pavadinę Janiais ir Lygomis. Tačiau tik retas sutiktas pateikėjas paminėdavo Kūčias. Kūčios – labai savita lietuviška šventė, kuri ryškiai išsiskiria iš kitų latviškų švenčių, skirtingai nei Kalėdos ar Velykos, todėl ja tyrimo metu buvo domėtasi išsamiau.

Įdomu, kad kai kurie pateikėjai ir ypač tie, kurių abu tėvai lietuviai teigė, jog nešvenčia Kūčių arba jas švenčia jau be daugelio lietuviškų papročių – valgo mėsą ir tradicinius latviškus patiekalus tokius, kaip pilkieji žirniai ar imbieriniai sausainiai. Tyrimo metu pastebėta, kad kai kuriems pašnekovams ši tema buvo jautri. Pavyzdžiui, su viena vyresniosios kartos pateikėja, kurios abu tėvai lietuviai ir ji pati užaugusi Lietuvoje iš pradžių palietėme lietuviškų patiekalų temą. Pateikėja teigė, jog šventėms dažnai gamina cepelinus arba balandėlius, tačiau paklausus, kokius patiekalus gamina Kūčioms, staiga pradėjo ieškoti įvairių pasiteisinimų:

„P: Ne, šitų aš nemoku [juokiasi] ne iš tos vietos rankos išaugusios yra [juokiasi]

T: Tai tų kanapių visokių...?

P. Ne ne ne. Vot mama viską darydavo, jo. Vot aš ne, aš ne, aš truputį esu, esu tinginė.

[Žiūri į laikrodį.]“ (moteris, g. 1938 m.)

Iš vienos pusės pateikėja tarsi bando į šitą klausimą pažiūrėti pasitelkdama humorą, ieško tam tikros savo asmeninės kaltės, tačiau žvilgčiojimas į laikrodį rodo, kad ši tema jai nėra labai maloni.

Kiti pateikėjai apie pakitusias Kūčių šventės tradicijas kalbėjo drąsiau: *Nu, mes visko taip nepadaram lietuviškai, kažkų darom, kažko nepadaram. [...] I mums tie patiekalai latviški ir lietuviški. [...] Visokie, ku sugalvojam. I silkė, i kotletai a pauštiena kokia, a kas, nu, visokių ir. [...] Kas nor, tas valgo mėsą, kas nor tas valgo žuvį, žodžiu, taip* (moteris, g. 1947 m.). Ne visada per šią šventę ši šeima turi kalėdaitį, dažniausiai tik tuomet, jei jį atveža sesuo iš Rygos.

Žinoma, šios šventės šventimas sovietmečiu buvo pavojingas ir ne visi lietuviai švėsdavo šią šventę, o jeigu švėsdavo, tai dažnai vaikams neapasakodavo, ką ir kodėl švenčia, todėl kai kuriems pateikėjams atmintyje išlikę tik kažkokios nuotrupos, kurios didelės reikšmės jų gyvenimuose nebeturi: *Bet tą 24 dieną visada tėtis atnešdavęs eglutę ir visada būdavo pyragai [su mėsa – A. N.] ir rauginti virti kopūstai. Bet niekas jau nesakė, kad tai Kalėdų išvakarės, nes*

visi šventė tiktai Naujus metus (moteris, g. 1966 m.). Vėliau ši pateikėja prisiminė, kad vėlyvuojū sovietmečiu giminės iš Lenkijos pradėję siųsti plotkelę.

Tačiau pasitaikė keli lietuviai, kuriems ši šventė tebėra labai svarbi ir išreiškia jų etninį tapatumą:

T. O kokius patiekalus valgot?

P. Šlyžikai, žinoma.

T. Kepat?

P. Kaip gi ne, taigi lietuvis!

T. Ar perkat?

P. Ne ne ne, pirkti šlyžikus neprisireikia.

T. Tai jūs pats mokat kept?

P. Nu kaip gi, senelė buvo išmokinus, dabar žmoną išmokinau (vyras, g. 1967 m.)

Įdomu, kad Kūčių tradiciją į savo mišrią šeimą įvedė vyras. Kitas pateikėjas, jaunas vyras, jau XXI a. emigrantas taip pat iniciavo Kūčių šventimą mišrioje šeimoje.

Viena sutikta jauna moteris, kuri užaugo su seneliais lietuviais bei žinojo daug šios šventės papročių, burtų, teigė, kad Kūčias savo šeimoje švenčia, eina į bažnyčią ir tikslingai atsisakė visų nekrikščioniškų papročių, nes yra giliai tikinti katalikė bei aktyviai domisi šios religijos tiesomis.

Reikia paminėti, jog pasitaikė ir tokių pateikėjų, kurie sakė, jog neturi laiko švęsti švenčių: *Mums išvis nebuvo laiko, mums 18 ragainių kūtėj, kokio laiko tu stovėsi prie viryklės* (moteris, g. 1963 m.).

Kad Kūčios yra svarbi ir švenčiama šventė minėjo 9 pateikėjai. Žinoma, tai, kad pateikėjai lietuviai nešvenčia Kūčių nėra reikšmingas dalykas jų etninio tapatumo savivokoje, tačiau tai parodo, kad lietuviškos tradicijos Latvijoje nyksta arba niveliuojasi. Lietuviu galima būti ir nešvenčiant lietuviams būdingų švenčių, todėl lietuviškumo suvokimui tampa aktualūs dalykai, kurie, galbūt, kartais Lietuvoje nėra laikomi lietuviybės ženklais, tad toliau vertėtų pasigilinti į tai per kokius ženklus Latvijos lietuviai save išskiria iš kitų

Latvijos lietuvių lietuviškumo ženklai

Tyrimo metu sutiktus pateikėjus būtų galima skirti į dvi grupes – lietuvius, kuriems svarbūs jų tapatumą išreiškiantys materialiniai bei dvasiniai ženklai ir lietuvius, kuriems tokie lietuviybės ženklai nėra svarbūs – jie ir be jų jaučiasi lietuviais.

Pastebėta, kad įvairūs simboliai reikšmingiausi pirmosios kartos XX ir XXI a. lietuvių emigrantams bei iš dalies tremtinių šeimose gimusiems vaikams. Šalia tokių tradicinių lietuviškų simbolių kaip Lietuvos vėliava, herbas ar kiti lietuviški suvenyrai, Latvijoje gyvenantiems lietuviams atsiranda ir kitų svarbių ženklų, kurie padeda puoselėti jų etninį tapatumą. Pavyzdžiui, Daugpilio apylinkėse sutiktas lietuvis nusipirkęs vienkiemio sodybą, kurioje gyvenusį sentikių dvasininko šeimą, jai suteikė lietuviškumo, kurio plika akimi nepamatysi. Svarbūs lietuviškumo akcentai čia tapo tiesiog iš Lietuvos atsivežti augalai – karklas, vynuogės ir gėlės bei kiti daiktai, kurie puošia sodybos aplinką. Šeiminkui taip pat labai svarbu, kad jo šuo yra iš Lietuvos, Lietuvoje registruotas ir jo automobilis.

Daugelis sutiktų Latvijos lietuvių, ypač kurie gimė jau Latvijoje mažai arba visai neturėjo išorinių lietuviškumą išreiškiančių ženklų. Kai kurie apskritai to nesureikškina: *Mano požiūris toks, kad ne simboliai reiškia, kad tu būsi didesnis patriotas negu tas, kuris išsipaišęs ir t.t. tais simboliais, tą reikia turėti čia [ranką priglaudžia prie krūtinės] (vyras, g. 1972).*

Pasitaikė sutikti tokių pateikėjų, kurie tarsi priskiria save lietuviams, tačiau tiek su Lietuva kaip šalimi, tiek su lietuviška kultūra jau turi mažai ką bendro, todėl tokiais atvejais svarbu aiškintis kitokį jų lietuviškumo suvokimą. Be to, dar ir paribio kontekstas į tapatumą leidžia pažvelgti kiek kitaip. F. Barth teigė, kad tiriant tapatumą svarbu tirti santykius tarp grupių, jų komunikaciją ir atkreipti dėmesį, kaip tos grupės braižo ir palaiko ribas. Anot jo, etninių grupių tapatumui kultūrinė medžiaga nėra svarbi (Barth 1969). Taigi tiriant Lietuvos ir Latvijos paribio gyventojų tapatumą tampa labai svarbūs žmonių kasdienybėje sutinkami *kiti*, jų socialiniai ryšiai ir braižomos ribos. Paribyje, kur gyvena ir kontaktuoja kelios tautos, kur kasdienybėje nuolat susitinka *kiti* ir skirtingi *kiti* gali atsiskleisti visiškai kitokie jų etninio tapatumo požymiai nei monoetninėje aplinkoje.

Tyrimo metu buvo domimasi, kokius pateikėjai mato skirtumus tarp savo tautos ir kitų. Tokiu būdu atsiskleidė giluminis etninio tapatumo suvokimas net tų pateikėjų, kurie neturėjo ypatingų savo lietuviškumą išreiškiančių ženklų. Todėl šiuo atveju mums svarbi dar viena F. Bartheo teorija, kad etniškumui nužymėti ne tiek svarbi „objektyvių“ skirtumų suma, kiek tie skirtumai, kurie yra svarbūs pačiai grupei – riboženkliai (Barth 1969:14).

Taigi per riboženklus aiškiai parodomas kasdienybėje sutinkamų latvių *kitoniškumas* bei pabrėžiamos lietuvių etninei grupei būdingos vertybės, kurios padeda konstruoti jos pačios tapatumą. Iš pateikėjų atsakymų matyti, kad svarbiausias riboženklis yra mentalitetas, o drauge su tuo susijusios vertybės bei charakterio skirtumai.

Beveik visi sutikti pateikėjai kaip pagrindinį lietuvių ir latvių skirtumą minėjo atvirumą kitiems: *Lietuviai daugiau bendraujantys, visi kartu, latviai daugiau uždaresni* (moteris, g. 1952 m.). Įdomias išvadas padarė pateikėjas, dirbantis suvenyrų parduotuvėje bei stebintis įvairias tautas: *Latvis vaikšto po parduotuvę ir neišsako minčių apie tai [kad brangu A. N.], lietuvis iš karto trenkia viską [...]: „Ak, kaip brangu!“ Latvis nesibaisi, jis vaikšto, jis ramiai* (vyras, g. 1967 m.).

Lietuvių atvirumą lydi ir jų kitokie būdo bruožai negu latvių: *Nu, lietuviai yra karštakraujai, tas yra, tą aš tikrai žinau. Jeigu latvis lėtai galvos, tai lietuvis tą darys greičiau, nu, galbūt klys, bet jis impulsyvesnis* (vyras, 1972 m.); *Lietuviai yra išdidūs, jie didžiuojasi savimi, savo tauta, kur jie gyvena, jie tokie, kaip pasakyt... Net nežinau, jie gins tikrai todėl, kad jis lietuvis, ar jis jį pažįsta ar nepažįsta, jis kaip sakant, bus už tave... Kaip ir gerbs, taip? Latviai daugiau šone stovi [...] tokie tylėsniai* (moteris, g. 1962); *Nu, tas, kad lietuviai moka švęsti šventes, taip [...] Ne, nu nesakau, latviai irgi moka švęsti, bet trūksta tos kibirkštėlės, ar ko. [...] Latgaliai moka švęsti, jie irgi visada yra linksmi, visada, kaip... laisvi, patrauklūs. Nu, tokie laisvesni šiek tiek* (vyras, g. 1972). Tiesa, kai kurie pastebėjo skirtumą tarp Lietuvoje ir jau Latvijoje gimusių lietuvių: *Lietuviai energiškesni, gimę Latvijoje nebe tokie* (moteris, g. 1951 m.). Tyrimo metu kalbantis su pateikėjais iš mišrių šeimų irgi buvo pastebėtas mažesnis jų ekspresyvumas, ramesnė kalbėjimo maniera, nenoras iki galo atsiverti.

Kitas svarbus lietuvių etninio tapatumo riboženklis, kurį įvardijo dalis lietuvių – svetingumas: *Lietuvis stalą nukloja, dūšia atverta, latvis skūpesnis* (moteris, g. 1948 m.); *Lietuviams būdingas svetingumas, latviai nėra tiek atviri, geriau kiekvienas savo rate apie save* (moteris, g. 1966 m.); *Latviai yra svetinga tauta, taip, bet jie ne ypač nori, nu, kad pas juos eitų į svečius. Jeigu ateina, taip – viskas tvarkoje, bet ne ypač laukia* (vyras, 1972 m.). Taip pat vienos lietuvių draugijos vadovė kalbėdama apie finansines problemas paminėjo, jog nemažai pinigų tenka išleisti dovanoms su ansambliu vykstant į svečius bei sutinkant svečius pas save.

Lietuvio tapatybė gali pasireikšti ir aprangoje bei išorinėje namų aplinkoje: *Lietuvis, man atrodo, mok geriau apsirengt, aplinką patvarkyti. Latvīs bjauresnis, gobšesnis* (moteris, g. 1963 m.).

Nors gana dažnai pateikėjai minėjo, kad lietuviai ir latviai taip pat turi daug panašumų, tačiau ilgametė stebėjimo ir bendravimo su *kitais* patirtis leidžia jiems save išskirti iš kitų bei apsibrėžti savo etninį savitumą.

Etninis tapatumas ir vietos reikšmė

Individų etninio tapatumo palaikymui labai svarbi juos supanti vieta arba kultūrinė erdvė, kuri čia bus suprantama kaip išorinė erdvė, gaubianti pateikėjų gyvenimą ir galinti jiems daryti tam tikrą poveikį, formuoti jų nuostatas. Tai gali būti tiek darbo, tiek laisvalaikio aplinka bei joje esantys žmonės, tiek gyvenamojoje aplinkoje esančios įvairios įstaigos, organizacijos, taip pat žiniasklaida, kuri į viešumą ištransliuoja tam tikras žinias.

Atlikus tyrimą galima teigti, kad dalis lietuvių gyvena rusakalbėje kultūrinėje erdvėje – jų viešoji kalba yra rusų, jie skaito rusišką spaudą, žiūri televiziją rusų kalba ir mažai kontaktų turi su latvių tautybės žmonėmis ir jie net atrodo svetimi. Tai iliustruotų toks pokalbis su viena pateikėja:

T. O tai jūsų draugai čia kokių tautybių daugiausia? Ar čia tie lietuviai?

P. Ne, mana antra šeima dar draugai yra. Jis armėnas yra, o ji ukrainetė. [...] Čia mano iš jaunystės yra taip pat.

T. O latvių draugų turit?

P. Ne, latvių draugų neturiu. Todėl, kad. Nu, kaip, mano dukters vyro mama yra latvė.

[...]

T. O tai su latviais nelabai teko bendrauti ar kaip?

P. Pas mus čia neina, čia lietuviai.

T. O ten darbe nebuvo?

P. Kažkaip kažkaip...

T. Ar tiesiog žmonės kitokie, kalbos nerasdavot?

P. Kita mentalnast.

T. Aha, tai pastebėjot šitą?

P. Jo jo, ne mūsų.

T. O tai kokie jie yra, kuo skiriasi?

P. Lietuviai yra kitokie kaip latviai.

T. O kokie tie bruožai būtų kitokie?

P. Nu, vot aš negaliu pasakyti, vat šito aš nežinau.

T. Bet jaučiasi?

P. Nu, jaučiasi, truputį vistiek jaučiasi.

T. O tai jūs latviškai nemokat nei kiek?

P. Ne, man yra turgaus kalba latviška [juokiasi] (moteris, g. 1938 m.)

Reikia pastebėti, kad ne vienas pateikėjas minėjo, jog su latviais yra sunku bendrauti bei užmegzti artimą kontaktą. Net XXI a. emigrantė pasakojo, kad darbe latviai su ja nebendravę, todėl ji iki šiol dar nemoka latvių kalbos: jos vyras rusas ir jie gyvena viename Latgalos kaime, kuriame beveik visi yra slavų tautų atstovai. Įdomu tai, kad ši pateikėja prieš vestuves pakeitė savo tikybą, tapo sentike, laikosi rusiškų papročių, kurie jai yra priimtini, tačiau kažkiek išlaiko ir lietuviškų tradicijų.

Kiti pateikėjai, daugiausia iš kaimiškų Kuržemės bei Žiemgalos regionų vietovių yra apsupti bei stipriai veikiami latviškos kultūrinės aplinkos. Pavyzdžiui, viena pateikėja iš Kuržemės pasakojo apie savo elgesį nuvykus į Daugpilį: *Aš lietuvė, bet buvau Latvijos patriotė, aš kalbėjau latviškai – lįsiu aš ruskiui į užpakalį!* (moteris, g. 1963 m.).

Kai kurie lietuviškos kilmės pateikėjai jau daugiau save siejo būtent su šalia jų gyvenančia latvių tauta: *Kap jau mes čia augom, kaip vietiniai, kaip latviai buvom. [...] Mūsų vaka išvis neskaitė mokykloj, ka ani būt lietuviai. Aš irgi kap pradėjau mokėt latvių kalbą aš nebešnekėjau lietuviškai ir tėvai gavo su manim latviškai šnekėt* (moteris, g. 1963 m.). V. Savoniakaitė taip pat pastebėjusi, kad antroji ir trečioji kartos „natūraliai skyrėsi nuo pirmosios kartos savo interesais, pažiūromis, jie „rinkosi“ identitetus, susijusius su giminystės, draugystės ryšiais“ (Savoniakaitė 2001: 224).

Visgi tyrimo metu pastebėta, kad vis dėl to kai kuriems pateikėjams svarbesnis ryšys su gyvenamąja vieta – Latvija ar konkrečiu jos regionu:

T. Jūs sakėte, daugiau save latviu laikote?

P. Taip, žinoma, žinoma taip. Aš savo šitas lietuvių šaknis praktiškai... Sudėtinga, kiekviena vieta, kurioje gyvename uždeda tą žymę ir labai labai stiprią. [...]

T. O laikote save žiemgaliečiu?

P. Taip, grynai taip. Visiškai, neabejotinai [juokiasi]. Žinoma, kas yra apie nepriklausomybę, Latvija, žinoma, pergyvenome 1991 metų pradžioje taip pat dėl Lietuvos pergyvenome, ir dėl Latvijos pergyvenome, žinoma, buvau ne tiek barikadose, vyriausybę saugojau [...] Žinoma, šis nepriklausomybės laikotarpis, barikados ir visa kita, žinoma, buvo kažkoks pakilimas ne tik Latvijoje, Lietuvoje (vyras, g. 1967.)

Mūsų tyrimo metu atsiskleidė regioninės tapatybės svarba. Pavyzdžiui, pateikėjo, kurio tėvas buvo lietuvis, o mama iš mišrios lietuvių ir latvės šeimos į klausimą apie savo tautybę atsakė taip: *Aš vis dėlto esu gimęs, augęs Latvijoje, pagal latvių papročius, daugiau save laikau latviu, žinoma. Mokiausi latvių kalba, visi aplink man buvo latviai, rusai, ta lietuvių kalba labai labai retai* (vyras, g. 1972 m.). Pateikėjas prisipažino, kad buvęs labai didelis Latvijos patriotas, dalyvavo barikadose 1991 metais, tačiau dabar yra labai nusivylęs Latvijos valstybe, valdžia ir apskritai vengia domėtis politika. Paklausus, ar jis save laiko žiemgaliečiu (jo gyvenamoji vieta Žiemgalos regione), sulaukta teigiamo ir gana išsamaus atsakymo: *Sąžiningai sakant, aš didžiuojuosi, kad aš esu žiemgalielis. Tai man yra taip artima iš tiesų. [Artimiau negu būti latviu? A. N.] Taip, maždaug taip, sakyčiau, kad yra kažkaip. Aš kažkaip vertinu žiemgalius, nu labai aukštai. [...] Nu, tauta kovotojų, tai yra tauta, kuri nepasidavė. Protinga. Nu, pakankamai klastinga, gerąja prasme* (vyras, g. 1972 m.).

Žiemgaliete save taip pat laiko lietuvių ir lenkės palikuonė: *Taip, aš save greičiau laikau žemgaliete, kitaip aš nežinau, nu, kas aš galėčiau būti? Aš manau, kad esi ten gimęs ir gyvenęs, todėl aš esu tas, o ne tekantis kraujas, ar ne? [...] Vieta yra svarbesnė, man yra svarbiau, kur aš gyvenu, o ne kas aš esu pagal tautybę. Todėl aš... Nes mano broliams pasuose yra užrašyti latviai. Nes tada, kai sovietų laikais reikėjo pasirinkti tautybę, jie pasakė, kad latviai, jų jau neklausė, kas jų tėvai. O aš nuėjau, manęs paklausė, nu tautybė, aš sakau, latvė. Nu ten tokia rusų tautybės moteris buvo [...] ir ji pasakė, o kaip jūs galite būti latvė, jeigu jūsų mama yra lenkė, o tėvas lietuvis, aš sakau, nu, kaip, mano broliai latviai [juokiasi]. Ir tada aš pasakiau pagal mamą - lenkė, nes man tuo metu atrodė kažkas ekskliuzyviau, negu būti lietuve* (moteris g. 1966 m.).

Anot P. L. Berger ir T. Luckmann, tapatumas yra pamatinis subjektyvios tikrovės elementas, jį formuoja socialiniai procesai, o socialiniai ryšiai jį palaiko, keičia ar net iš naujo performuoja (Berger, Luckmann 1999: 216). Taigi iš šių kelių pateiktų pavyzdžių, kurių būtų

galima rasti ir dar daugiau, matome, kad per visą žmogaus gyvenimą jo etninė tapatybė gali kisti, o tam įtakos taip pat turi tiek politinė situacija, tiek tam tikra įsigalėjusi viešoji nuomonė ar mada.

Pavyzdžiui, Bauskės apylinkėse tirti pateikėjai, tiek latviai, tiek lietuviai dažnai save laikė žiemgaliečiais, vieni tai daugiau siedami su pačiu regionu, kiti su šiame regione kadaise gyvenusia baltų gentimi. Reikia pastebėti, kad pastaruoju metu Latvijos visuomenėje padidėjo susidomėjimas krašto senąja praeitimi, prie Bauskės esančiame Mežuotnės piliakalnyje kasmet vyksta „Žiemgalių šventė“, taip pat regione tebevykdomi bendri lietuvių ir latvių projektai, kuriuose taip pat dominuoja Žiemgalos pavadinimas. Būtent per šį regioną Lietuvos ir Latvijos kultūros darbuotojai bando ieškoti bendradarbiavimo sąlyčio taškų.

Vienas iš tyrimo tikslų taip pat buvo pasižiūrėti, kokią su Lietuva bei lietuviais susijusią veiklą vykdo įvairios Latvijos įstaigos bei organizacijos. Buvo paskelbta internetinė apklausa, kurioje buvo klausama apie bendradarbiavimą tiek su Lietuvos, tiek su Latvijos lietuvių organizacijomis. Pastebėta, kad palankiausia lietuviams kultūrinė aplinka yra Bauskės mieste ir aplink jį esančiuose valsčiuose – gauta 15 atsakymų iš švietimo ir kultūros įstaigų. Reikšminga tai, kad kai kurios įstaigos (Turizmo ir informacijos centras, Bauskės kraštotyros muziejus, Bauskės centrinė biblioteka, Bauskės savivaldybė) į įvairias veiklas įtraukia ir savo miesto lietuvius. Netoli Bauskės esantis Saulainės vaikų darželis 2009-2011 m. turėjęs bendrą projektą su Pakruojo rajono Žeimelio vaikų darželiu, tačiau ir pasibaigus projektui ne tik bendrauja, bet ir savo veikloje skiria nemažą dėmesį Lietuvai. Pavyzdžiui, prieš Lietuvos nepriklausomybės šventę visa savaitė darželyje yra skiriama Lietuvai, gaminamos Lietuvos vėliavėlės, vaikai mokosi lietuvišką dainelę, kuri vėliau nufilmuojama ir siunčiama draugams į Lietuvą. Šį darželį lanko ir lietuvių palikuonys, todėl ateityje būtų įdomu patyrinėti, kaip vėliau susiklostys jų etninio tapatumo paieškos.

Kitų miestų organizacijos daugiau dėmesio skiria bendradarbiavimui su Lietuvoje veikiančiomis įstaigomis. Visuose tirtuose miestuose aktyviausias bendradarbiavimas vyksta tarp Turizmo ir informacijos centrų, kurie daugiausia keičiasi turizmo informacija. Bauskės turizmo ir informacijos centras jau trečius metus vasario mėnesį organizuoja „Patriotinę Bauskės kavinių savaitę“, kuri skirta pažymėti Lietuvos ir Estijos nepriklausomybės dienas ir savo krašto kavines skatina lankytojams pasiūlyti šių tautų patiekalų. Tokiu būdu ne tik skatinamas turizmas, bet ir

plačiai populiarinama lietuviška kultūra, nes šalia to, padedant vietiniams lietuviams, kavinės rengia ir kultūrinės programas.

Įvairių Lietuvos ir Latvijos įstaigų bendradarbiavimas yra gana aktyvus, tik nėra pakankamo viešinimo. Net tos organizacijos, kurios atsakė, jog šiuo metu nebendradarbiauja su lietuviais, yra nusiteikusios tai daryti ateityje. Svarbu pažymėti, kad tokia viešai ištransliuota pozityvi informacija formuotų teigiamą požiūrį į kaimynus bei jų šalį, o toks požiūris ypač reikalingas, nes Latvijos žiniasklaida kartais akcentuoja neigiamus dalykus apie lietuvius.

Lietuvių įvaizdis latvių spaudoje

Tyrimo metu buvo nuspręsta pasižiūrėti, kaip Latvijos spaudoje pastaruosius kelis metus yra vaizduojami lietuviai, nes tai gali būti svarbu Latvijos lietuvių tapatybės paieškoms. Tokį tyrimą atlikti buvo paprasta, nes naudotasi duomenų baze www.news.lv, kurioje pagal įvestus raktažodžius galima ieškoti straipsnių, kurie buvo publikuoti Latvijos spaudoje. Kaip raktažodžiai buvo naudojamos latviškų žodžių, reiškiančių lietuvius, dalys – *lietuvie* ir *leiš*. Straipsnių buvo rasta įvairios tematikos, nuo lietuvių ir latvių bendradarbiavimo iki Latvijos lietuvių gyvenimo istorijų bei lietuvių piktadarysčių. Visoje Lietuvos ir Latvijos pasienio savivaldybių spaudoje galima aptikti itin neigiamą lietuvių paveikslą. Pavyzdžiui Bauskės regioniniame laikraštyje 2017 m. vasarą, kai Lietuvoje pakėlus akcizo mokestį alkoholiui lietuviai pradėjo plūsti Latvijon, buvo aprašytas neigiamas jų elgesys – alkoholio vartojimas čia pat vietoje, šiukšlinimas, triukšmavimas ir kabinėjimasis prie žmonių.

Taip pat tiek Latvijos respublikinėje spaudoje, tiek regioninėje nuo 2016 m. lapkričio mėn. vis pasirodo straipsnių apie ragų vagystes. Pastebėta, kad elnių ragus supirkinėja pirkliai iš Lietuvos bei aprašyti atvejai, kai buvo apvogti latvių gyvenamieji namai, o juose pasigęsta vien elnių ragų. Nors teigiama, kad šiuo tikslu po sodybas važinėja ir latviai, tačiau pažymima, jog daugiausia tuo užsiima lietuviai.⁶ Taip pat jau kelis metus Lietuvos lietuviai vagia žemės ūkio techniką – traktorius ir kombainus, todėl gana paplitęs lietuvių vagių epitetas (*leišu zagli*). Dėl to kartais net patys Latvijos lietuviai nenori nieko bendra turėti su kai kuriais Lietuvos lietuviais: *Lietuvoje negalima parduoti grūdų, lietuviais negali pasitikėti, apgaulinėja* (moteris, g. 1963 m.).

⁶ Liene Andersone-Kolosova, Ragu dėļ pat apzog mājas, *Bauskas dzīve*, 2016 11 25. Prieiga internetu: http://www.bauskaszive.lv/laikraksta-arhivs/ragu-del-pat-apzog-majas-159707?from_mobile&image=1 [Žiūrėta: 2017 09 27]

Vakarų Latvijoje lietuviams priskiriamas okupanto epitetas, nes nemažai lietuvių iš Lietuvos supirkinėja nekilnojamąjį turtą prie jūros, draustiniuose nelegaliai stato daugiaaukščius pastatus ir t. t. Tiesa, panašių neigiamų įvaizdžių galima rasti ir latvių pateikėjų pasakojimuose, kuriuose lietuviai apibūdinami, kaip veiklesni, gudresni (*kytresni*), prekybininkai, apgavikai ir pan.

Kita vertus latvių spaudoje galima aptikti itin teigiamų iniciatyvų, kurios tarsi turėtų skatinti tiek lietuvius, tiek latvius pažinti kaimynų kultūrą. Antai, buvo aprašyta ir jau mūsų minėta „Patriotinė Bauskės kavinių savaitė“. Latvijos spaudoje rašyta, jog apie šią Bauskės informacijos ir turizmo centro iniciatyvą buvo informuota ir Lietuvos žiniasklaida, deja, Lietuvos žiniasklaidos tokia informacija ne itin sudomino. Internete pavyko rasti tik 4 straipsnius lietuvių kalba: Šilutės Hugo Šojaus muziejaus internetiniame puslapyje bei Šilutės ir Pagėgių krašto laikraštyje „Pamarys“⁷, taip pat internetiniame puslapyje „Regionų naujienos“ ir „Lietuvos žiniose“. Tiesa, ši informacija Lietuvoje pasirodė tik 2016 metais.

Tai ne vienintelis atvejis, kuris rodo, kad lietuvių ir latvių žiniasklaidos mainai yra labai silpni. Toks abejingumas neprisideda nei prie bendros Lietuvos ir Latvijos kultūrinės erdvės puoselėjimo, nei prie savosios šalies ir jos kultūros pasididžiavimo jausmo ugdymo. Gyventojų judėjimas, emigracija vyksta nuolat, todėl ne tik svarbu rūpintis emigrantų patriotiniais jausmais, kiek visų Lietuvos piliečių, gyvenančių Lietuvoje. Kaip sakė viena pateikėja, *tegu Lietuva daro ką nors, kad jaunimui nereiktų išvažiuot*. Tad žinios apie puoselėjamą lietuvišką kultūrą užsienio šalyse gali taip pat kelti pozityvius Lietuvos gyventojų jausmus bei skatinti jų patriotiškumo jausmą.

Todėl labai svarbios pozityvios žinios apie Lietuvą ir Latvijos žiniasklaidoje, kurios galėtų įkvėpti Latvijos lietuvius domėtis lietuviška kultūra, o ne jausti svetimą gėdą. Pavyzdžiui, interviu metu viena pateikėja užsiminė, kad šiemet bandys pati kepti kūčiukus pagal Latvijoje garsios lietuvių kilmės aktorės Aurelijos Anužytės receptą, skelbtą Latvijos spaudoje. Vadinasi, teigiamai veikiančių straipsnių pasitaiko ir jie gali daryti įtaką.

Taigi norint padėti Latvijos lietuviams išlaikyti ar atrasti jų etninį savitumą užtektų labai paprastų ir daug nekainuojančių dalykų. Tereikia skatinti abiejų baltų tautų bendradarbiavimą plačiausia prasme. Latvijos lietuviai yra gana dėkingoje situacijoje, jie gyvena geografiškai ir

⁷ Šilutiškius ši informacija pasiekė iš Bauskės kraštotyros muziejaus su kuriuo bendradarbiauja Šilutės muziejus.

kultūriškai artimoje šalyje, o skaitmeniniame amžiuje turi geras sąlygas puoselėti individualius tapatumus bei jų ieškoti.

Rekomendacijos

1. Ieškoti būdų, kaip įtraukti lietuviškus kanalus į Latvijoje siūlomus skaitmeninės ir palydovinės televizijos operatorių paketus. Tai būtų reikšmingas žingsnis padedant išsaugoti Latvijos lietuvių etninį tapatumą, kuris galėtų atnešti Lietuvai ir ekonominę naudą: dalis pateikėjų teigė, kad domisi reklamomis, seka naujienas apie akcijas įvairiuose prekybos centruose ir paskui ten važiuoja apsipirkti. Kita vertus, tyrimas parodė, kad lietuviškos programos domina ne tik lietuvius, bet ir latvius.

2. Skatinti Latvijos žiniasklaidą ar atskirus žurnalistus daugiau rašyti pozityvių straipsnių, kurti informacinių laidų apie Lietuvą, jos kultūrą ir žmones, taip pat žymius ir mažiau žymius Latvijos lietuvius, kurie galėtų būti teigiamais pavyzdžiais kitiems lietuviams. Galų gale tokie straipsniai būtų labai reikalingi ir Lietuvoje. Idealu būtų išvystyti Lietuvos ir Latvijos žiniasklaidos bendradarbiavimą, informacijos mainus, ypač Lietuvos ir Latvijos pasienio regionuose.

3. Skatinti Lietuvos žiniasklaidą labiau atkreipti dėmesį į pozityvias naujienas, ypač iš mažesnių miestų, miestelių ir kaimų, nes XXI a. Lietuvoje ištransliuota informacija gali pasiekti visą pasaulį ir tuo pačiu formuoti XXI a. Lietuvos įvaizdį.

4. Tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje reikia daugiau kalbėti apie daugiakalbystės naudą ir tokiu būdu populiarinti baltų kalbas. Siekti šių kalbų dėstymo bendrojo ugdymo įstaigose, aukštosiose mokyklose, rengti kursus visiems norintiems Lietuvos ir Latvijos pasienio gyventojams, tokiu būdu įtraukiant ir Latvijos lietuvius, kurie dar moka lietuviškai.

5. Skatinti įvairias Lietuvos organizacijas bendradarbiauti su jų srities organizacijomis Latvijoje, kartu organizuoti bendrus renginius, kuriuose galėtų dalyvauti ir Latvijos lietuviai.

6. Skatinti garsius Lietuvos menininkus demonstruoti savo kūrybą Latvijoje, o po savo pasirodymų rasti laiko bendravimui su ten gyvenančiais tautiečiais. Latvijos

lietuviams būtų galima suteikti sąlygas nemokamai ar su nuolaida dalyvauti tokiuose renginiuose.

7. Įvairius Lietuvos turistinius objektus skatinti daryti nuolaidas arba organizuoti specialius pasiūlymus užsienio lietuviams, tokiu būdu skatinant jų keliones į Lietuvą bei savišvietą.

8. Latvijos lietuvių draugijas skatinti viešinti savo veiklą socialiniuose tinkluose. Tokiu būdu būtų galima pritraukti daugiau aktyvių narių. Reikalinga būtų suteikti galimybę Latvijos lietuvių draugijų vadovams išklaudyti organizacijų vadybos kursus.

9. Paskatinti Lietuvos Respublikos ambasadą Latvijoje skirti vienodą dėmesį Latvijos lietuvių draugijoms, ypač finansiniais klausimais.

10. Lietuvos ir Latvijos visuomenėse populiarinti baltų vienybės idėją bei šventę.

LITERATŪRA

1. Barth, F. 1969, "Introduction" in *Ethnic Groups and Boundaries*, ed. Barth F. Little, Brown and Company, Boston, p. 9-38.
2. Berger, P. L., Luckmann, T. 1999, *Socialinis tikrovės konstravimas*, Pradai, Vilnius.
3. Boldāne I. 2011: *Etnisko stereotipu veidošanās apstākļi Latvijā: 1850.-2004.* Promocijas darbs. Rīga: Latvijas universitāte. Prieiga per internetą: <https://uis.lu.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F383328809/Ize%20Boldane%202011.pdf> [Žiūrėta: 2015 08 13];
4. Merkienė I. R. 2001: Latvijos lietuviai etninėje ir kultūrinėje konvergencijoje. *Lituanistica*, 1(45), p. 117-143.
5. Merkienė I. R., Paukštytė-Šaknienė R., Savoniakaitė V., Šaknys Ž. B. 2005: *Pietryčių Latvijos lietuviai: Tapatumo išraiška. Etninės ir kultūrinės orientacijos*, Vilnius: Versus Aureus.
6. Muktupāvela R. 2012: Telpas un laika robežas Latvijas pierobežas Saldus novada lietuviešu ikdienas apziņā. *Letonica*, Nr. 3 (24), p. 60-72.
7. Savoniakaitė V. 2001: Etniškumas. Lietuviai Latvijos pasienyje. *Lietuvos etnologija*, 1(10), p. 217-230.

8. Šaknys Ž. 2000: Pietvakarių Latvijos lietuvių bendruomenės padėtis ir perspektyvos, *Liaudies kultūra*, 1 (70), p. 34-38
9. Šaknys Ž. 2001: Pietryčių Latvijos lietuviai: kultūra, etniškumas ir bendraamžių bendrija. *Lietuvos etnologija*, 1(10), p. 231-250.